

İRS

Şuşa - 270

Prof. Dr. Fethi GEDİKLİ,
İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi

DÜNYANIN GÖKDELEN ŞEHİRİ: ŞUŞA

Şuşa şəhrindən çevredeki dağlara açılan manzara

Şuşa'nın eşsiz güzelliği dillere destandır

Acaba Şuşa Türkiye'de ne kadar tanınıyor? Çevremdeki üç kişiye, "Şuşa deyince aklınıza ne geliyor?" diye sordum. Biri, "Azerbaycan'da görmediğim bir şehir. Tatlısı mı vardı...?" diye cevapladı. Akli, tatlısını yediği Şeki'ye gitmiş olmalı... İkincisi "Azerbaycan'da bir şehrin adı" dedi. Üçüncüsü "Şehir mi, ada mı?" muhabatım sorusunu bana yöneltti. "Peki, o zaman neresi" diye eklediğimde "Hiç bir fikrim yok!" cevabını aldım.

Bu soruları sorduğum kişiler, bir süre Bakü'de yaşamış aile üyelerimdi. Azerbaycan'dan sıkça söz edilen, bilinen, tanınan bir evin insanları... Eğer aile fertlerimin cevapları buysa, başkalarının bu sorulara vereceği cevapları tahmin edebilirsiniz.

Ama siyasetle uğraşan, kültür ve tarihle ilgilenen aydın vatandaşlarımızın Şuşa'yı bilmemeleri imkansız. Her şeyden önce Şuşa, Atatürk'ün yakın çalışma arkadaşlarından, Cumhuriyetin medeni temellerini atan, Matbuat Umum Müdürlüğü'nün kurucusu, "Üç Medeniyet", "Serbest İnsanlar Ülkesinde" vb. kitapların ünlü yazarı Ağaoğlu Ahmet Beyin doğum yeri olarak bilinir. O Ağaoğlu ailesi ki, nesiller boyu Türk kültürüne siyasetçi ve yazar olarak birçok katkı sağlamıştır. Ahmet Ağaoğlu'nun kızı Süreyya Ağaoğlu Türkiye'nin ilk kadın avukatıdır.

Ağaoğlu Ahmed, ayrıca Atatürk'ün emriyle kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın da önemli isimlerinden biridir. 1930 yılının yazında Fırka çalışmaları için Manisa'da olduğu zaman doğduğu şehir aklına gelmiş ve Manisa ile ilgili şunları yazmıştır: "Manisa şehri tazeliği, parkı, kayaları, dağları ile hoşuma gitti. Bir dereceye kadar Karabağ'da doğduğum yer olan Şuşa'yı andırıyordu ve orada iki gün daha kaldım." (Ağaoğlu, ts., 63-64)

Şuşa Türk edebiyatında bir de Şevket Süreyya Aydemir tarafından betimlenmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında genç bir Turan sevdalısı olarak Doğu Cephesi'ne giden Şevket Süreyya bir süre sonra kendisini Şeki'de öğretmen olarak bulmuş ve bu sırada Karabağ'da Askeran geçidini kesip Şuşa'yı ele geçirmek isteyen Ermenilere karşı Şeki ve çevresinden toplanmış dört yüz kadar sivil gönüllünün komutanı olarak Karabağ'da Ermenilere karşı çarpışmaya girmiştir. Aydemir ve gönüllüleri on beş şehit vermiş fakat Ermenileri püskürterek Şuşa'yı kurtarmışlardır:

"... Karabağ yolu ve Askeran geçidini, Ermenilerin kestiği haberi gelir. Dağlık Karabağ ilinin başşehri olan tarihi Şuşa kalesi, bir kartal yuvasını andırır... egemen bir dağ doruğudur. Orası düşman eline geçerse, yoğun Türk bölgesi kuşatılabilir. Tehlike büyüktür..." (Göktürk, 1977, 62)

Şuşa'nın yeni restore edilmiş ünlü Gence Kapısı

Şuşa, Ağaoğlu'nun memleketi olmasının yanı sıra, Türkiye'de ve belki de bütün dünyada Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Ermenistan tarafından işgal edilen Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinde bulunan o bahtsız şehirlerden biri olarak tanınmaktadır. O zaman Şuşa dağlarını duman bürümüş, Şuşa'nın başına duman çökmüştü! Şuşa dağlarını duman bürüdüğü bu acı günlerde, Türkiye'de yayımlanan Azerbaycan'ın meşhur yazarı Elçin'in kitabının adı "Şuşa dağlarını duman bürüdü" oldu ve sanki Şuşa'nın imdadına yetişmesi için tüm dünyaya haykırdı! İşgal altındaki Şuşa, dumanın, sisin, pusunun yok olmasını, yok edilmesini yıllarca bekledi. Bu bekle-yiş 28 yıl sürdü. Yerel nüfusu tamamen sürülen Şuşa, 44 günlük Vatan Savaşı sonucunda 8 Kasım 2020 tarihinde Ermenistan işgalinden kurtarıldı.

Dayanılmaz bir ayrılıktan sonra oğullarını bağına basan Şuşa'nın sonsuza kadar alınmaz kale özelliğini koruyacağına eminim. Her yanı sarp kayalıklarla çevrili bu küçük şehir, manevi ve kültürel açıdan tüm Azerbaycan kadar büyüktür desek yeridir. Şuşa'nın sembolik anlamı gittikçe büyümekte ve Azerbaycan'ı kapsamaktadır, hatta tüm Türklerin kültürel kiblesine dönüşmektedir. Türk Dünyasının Tebriz, Kaşgar, İstanbul, Taşkent, Kazan, Kerkük, Türkistan, Aşkabat gibi böyle başka sembolik

şehirleri de vardır. Şuşa da onların arasında gururla durmaktadır!

Birçok kişi Azerbaycan kelimesini duyduğunda Şuşa'yı anımsamaktadır. Şuşa'nın doğal güzelliği de insanı sersemletmektedir. Cıdır düzünün destanı anlatmakla bitmez. Klasik edebiyatımızın aşıkları gül ve bülbül orada çok özel bir kimlik kazanmıştır. Oranın gülünün adı, dikenli gül anlamında "Haribülbül"dür, başka hiçbir yerde yetişmez. O çiçeğin ortasında bir gelin ve bir damat var; bir bal arısı gelip iğnesini gelinle damadın arasına sokar. O Haribülbül ki, diklenlerini batırarak bülbülün kanını akıtır ve böylece mest olur. Bu günler Şuşa'da bu eşsiz çiçeğin festivalinin yapıldığı zamandır.

Azerbaycan'ı, evet, hatta Türk Dünyasını Şuşa'sız düşünmek mümkün değildir. Şuşa, Şuşalılar, orada yetişmiş şairler, yazarlar, sanatçılar olmasaydı, bunun Azerbaycan kültürü için ne kadar büyük bir eksiklik olacağı aşikardır. Şehirler, sadece bugün orada yaşayanların anası, yurdu, yuvası değildir. Dün doğup yaşayanlar da, yarın doğup yaşayacak olanlar da bugünün çocukları kadar o şehrin evlatlarıdır. Bugünkü kadar hak sahibidirler. Şuşa'ya komşu sayılabilecek, hatta Şuşalı bir çok ailenin göç ettiği yer olan Erzurumlu Cahit Koytak şöyle yazıyor:

“Şehri ölümler kurar,
Bizi göklere komşu kılan ölümler...
Şehrin mimarı bence ölümlerdir.”
(Koytak, 94)

Bence bu fikir Şuşa için diğer şehirlerden daha fazla gerçeği yansıtmaktadır. Şairlerde de peygamberlerde olan bir hissin olduğunu inkar etmeyelim. Onların sözlerinde de sırlar var. Bu Erzurumlu şairin sözlerini yabana atmayıp, hadi izini sürelim:

Aynı şekilde Şuşa'da da Azerbaycan müziğinin hanı Han Şuşinski'nin eftarlı muğamları ciğerden çıkıp göğe, melekler katına ulaşmaktadır. XIX. yüzyılda tüm Kafkasya'nın güzel kızı Gövhər Ağa, gerçek adıyla Gövhernise Beyim oraların kızı, gelinidir. Adını taşıyan tarihi cami orada müminleri beklemektedir. Bu hanım Azerbaycan'ın en büyük kadın şairi Hurşidbanu Natevan'ın halasıdır. Natevan'a orada bir yandan lirik şiirlerini yazmakta, diğer yandan da kimsesizlerle ilgilenmektedir. Vagif, Cabbar Garyağdı, Üzeyir ve Ceyhun Hacıbeyli kardeşleri, Bülbul vb. birçok ünlü Şuşalıdır. Gerçekte bunların hepsi ölüdür ama hiçbirisi ölmedi, yaşıyorlar! Onlar Şuşa'ya, hatta tüm Türk Dünyasında can verdiler, vermektedirler.

Şuşa'nın Azerbaycan'ın konsevtuarı ve kültür başkenti olduğunu söyleyenler doğru söylemişler. Şuşa sadece Azerbaycan'ın değil, tüm Kafkasya'nın kültür mer-

**Son Karabağ Hanının kızı olan
ünlü şair Natevan'ın büstü
memleketi Şuşa'ya geri döndü**

Azerbaycan kültürünün önde gelen isimlerinden Üzeyir Hacıbeyli, Han kızı Natevan ve Bülbül'ün üzerlerinde kurşun izleri bulunan büstleri Şuşa'ya geri döndü

kezidir. Şuşa doğumlu sanatçıları saymakla tükenmez. Aynı zamanda Şuşa Azerbaycan filmlerinin çoğunun çekildiği coğrafyadır. Şuşa Azerbaycan kültürünü doğuran sanatçıların yurdudur. Bu yıl "Şuşa yılı"dır. Şuşa'nın Kafkasya'nın ebedi başkenti olarak kabul edilmesi gerekir. Şuşa'nın hem Azerbaycan'nın, hem de 2023 yılında Türk Dünyasının Kültür Başkenti, sonraki yıl da İslam Dünyasının Kültür Başkenti olması çok şeyin habercisidir. Şuşa'nın adını bundan sonra daha çok duyacağız.

Şuşa diplomaside de önemli yer tutmaya başlamıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Sayın İlham Aliyev geçtiğimiz günlerde Rize-Artvin havalimanının açılış töreninde yaptığı konuşmada Türkiye ile Azerbaycan arasında imzalanan Şuşa Beyannamesi ile iki ülke ilişkilerinin müttefiklik düzeyine yükseldiğini ifade ederek, "Hem dostuz, hem kardeşiz, hem de artık resmen müttefikiz" dedi. İki ülkenin devlet başkanları tarafından 15 Haziran 2021'de imzalanan Şuşa Beynamesine göre Azerbaycan ile Türkiye hem askeri, hem de savunma alanında ortak işbirliği içerisinde hareket edecekler.

Bu arada tarihçi refleksiyle Şuşa isminin Türkiye'de ilk ne zaman kullanıldığına dair aklıma bir soru gel-

di. Osmanlı Arşivlerinde dijital bir arama yapıldığında, 1774-1789 yıllarında hüküm süren Osmanlı Sultanı I. Abdülhamid'e Şuşa ve Karabağ'la ilgili bilgi verildiği görülmektedir. Bunlardan biri, Avar Hakimi Ümmü Han ve Şuşa ve Karabağ Hanı İbrahim Han ile Derbend Hakimi Feth Ali Han meyanesindeki münaferet kaldırılarak hepsi birden hareket emrine muntazır oldukları ve Tiflis üzerine memur kılınmaları zamanı hulul ettiği ve mesullerinin is'afı lâzım geldiği hakkında Çıldır Valisi Süleyman Paşa'nın tahrirati üzerine telhis olup yukarısında Çıldır ve Erzurum valilerine yazılması ve gayret tavsiye olunması hakkında hatt-ı hümayundur. (BOA, HAT / 11 - 377 - 0 Tarih : H-29-12-1202).

Kafkasya bölgesi özellikle XIX. yüzyılda saldırılara maruz kalmış, XX. yüzyılın başlarında da Rus Çarlığı'nın kırkırtmasıyla kan gölüne dönmüştür. Tiflis'te olduğu gibi, Şuşa ve çevresinde de Ermeni çeteleri binlerce Müslüman Azerbaycanlının kanını dökmüştür. Bu durum Osmanlı Arşiv belgelerinde kayda geçmiştir. 1905 tarihli bu Osmanlı belgelerinin birinde Şuşa'da Ermenilerin seksen bin Müslümanı katlettiğinden bahsedilmektedir. (BOA, HR.SYS. / 1378 - 13 - 0 Tarih : M-31-08-1905)

İRS

Şuşa - 270

Şuşa'nın restore edilmiş Gence Kapısı

Ş U Ş

1905 tarihli bir başka belgede ise iki ay önce Tiflis'te el bombası imalathanesinin polis tarafından tespit edildiği belirtilmiştir. Tiflis Şahbenderliğinin bu yazısında bu müfettişin ve bir kadının bazıları tarafından el bombası ile yaralandığı, yapılan soruşturma sonucunda Şuşa'da Amazasp isimli birinin önderliğinde Ermeni haydut çetesinin kurulduğu, bunların civardaki Müslüman çiftlik ve köylerine saldırdıkları, Ağdamda Kazaklara da saldırdıkları, Bakü'nün bazı mahallelerinde toprağa gömülü büyük miktarda silah ve el bombası bulunduğu dair bilgiler mevcuttur. (BOA, HR.TO. / 626 - 86 - 0 Tarih : M-21-10-1905)

Ermeni Hınçak ve Taşnak eşkiyalarının Müslümanlara saldırısı tek seferlik bir olay değildir. Rusya ve bazı Avrupa güçleri tarafından desteklenen bu Ermeni grupları Kafkasya'daki Müslüman – Türk varlığını ortadan kaldırmak için sistematik olarak katliamlar yaptılar ve sürgün ettiler. Tiflis Baş Şahbenderliğinden gönderilen telgrafa göre, Karabağ'ın merkezi Şuşa'da Ermeniler Müslüman köylerini kuşatarak erzak giriş çıkışlarını engelledikleri için Müslümanların kıtlık nedeniyle kayıplar verdikleri, Ermenilerin 19 Müslüman köyünü yaktıkları (BOA, HR.SYS. / 1379 - 34 - 0 Tarih : M-05-02-1906) anlaşılmaktadır.

Cumhuriyet arşivlerindeki belgelerde ise Birinci dünya Savaşından sonra Andranik'in çetelerinin Zengezur

Azad Şuşa kışın da eşsiz bir güzelliğe sahiptir

eyaletinin bir kısmıyla Şuşa'ya giden yolu tuttukları, buna göre de Azərbaycan'ın Gürcüstan'daki temsilcisinin Ermenistan temsilcisine nota verdiği (BOA, 930-1-0-0 / 4 - 55 - 1 Tarih: 15.08.1918 - 00.00.0000) bildirilmiştir. Bir başka yazıda Zengezur Ermenilerinin 1919 yılının Temmuz ayında saldırdıkları köyler ve öldürdükleri insanlarla ilgili Zengezur, Şuşa, Cavanşir ve Cebrayıl eyaletleri

Umum Valisi Vekilinin Azərbaycan Dahiliye Nazırlığında bilgi verdiği (BOA, 930-1-0-0 / 4 - 75 - 1 Tarih: 09.10.1919 - 00.00.0000) görülüyor.

Büyük Şehriyar'ın ruhundan müsaade isteyerek onun "Türkiyəyə Xəyalı Səfər" şiirinin ilk dörd dizesini görmediğim bi şəhre, "Şuşaya Xəyalı Səfər" olaraq uyarlayabiliriz:

"Gəlmişəm nazlı hilâl ölkəsinə,

Vaqifin incə xəyal ölkəsinə.

Vurğunun marşı yaşadııb gözümü,
Baxıram Natəvanın ölkəsinə."

Azərbaycan'ın büyük lideri Haydar Aliyev "Şuşa sadece Şuşalılar için değil – tüm Azərbaycanlılar için, vatanını, milletini seven her bir vətəndaş için aziz bir şəhirdir, aziz bir toprak parçasıdır, aziz bir kaledir, aziz bir anıttır. Şuşasız Karabağ, Karabağ'sız genel olarak Azərbaycan yoktur" diyerek onun Azərbaycan ve Azərbaycanlılar için ne kadar değerli olduğunu dile getirmiştir.

Şairlere esin kaynağı olan bu şehir için bir şair "Ulduzlar qoynuna qaldırıb onu", bir diğeri "Qazi Şuşam, döyüşçü Şuşam, qəhrəman Şuşam!" demiştir.

Yüksekliği, onu dünyanın ender “gökdelen şehir”lerinden biri yapmıştır. Bir başkası “Baxın üz-gözünə torpağın, daşın, / Hər qarış bir şəhid təbəssümüdür.” diyerek onda hep şehitleri görmüştür.

Bazı rivayetlere göre Penah Han tarafından kurulan bu şehir, tarih boyunca farklı isimlerle anılmıştır. Penahabad, Gala, Şişe, Şuşa bunların arasındadır. Şişe cam, ayna, lamba anlamına gelmektedir. Bu kırılmayacak, daima aydınlatacak bir ışıktır, bir camdır, bir Şuşadır! Şöyle bitirelim:

“Güzel demiş Recep Tayyip Erdoğan:

“Dumanı da gülümseyer Şuşa'nın!” 🌟

KAYNAK

1. Ahmed AĞAOĞLU, Serbest Fırka Hatıraları, İstanbul, ts., 63-64)
2. Cahit KOYTAK, Şehrin Kitabı, İstanbul 2021, 94
3. Elçin, Şuşa Dağlarını Duman Bürüdü, (akt. Y. GEDİKLİ), İstanbul, 1994
4. Halil İbrahim GÖKTÜRK, Bilinmeyen Yönleriyle Şevket Süreyya Aydemir, Ankara, 1977, 62)
5. Salidə ŞƏRİFOVA, “Azərbaycan Nəzm və Nəsrində Şuşanın Bədii Təsviri”, www.dibace.net, 21.5.2022 (Mısralar bu yazıdan götürülmüşdür.)
6. Şəfəq Sahibli, “Salam Əziz Şuşa biz Qayıtmışıq”

*Şehir restore ediliyor, burada hayat yeniden canlanıyor.
Ermenilerin Şuşa'yı Azərbaycan tarihinden silme girişimleri başarısız oldu*

İşgalden önce olduğu gibi Şuşa "Harı Bülbül" uluslararası müzik festivaline ev sahipliği yapıyor

Şuşa'nın yenilenen altyapısı - yollar, elektrik hatları, su boruları

